

O galego no humor

FEDERICO PÉREZ REY

Asesor lingüístico de series televisivas e guionista de programas de humor

Cun título tan xenérico coma este, poderíamos botar horas e horas falando, poderíamos escribir ringleiras e ringleiras de palabras, poderíamos facer milleiros e milleiros de reflexións, e nunca daríamos acabado. Mais non se trata agora de revisar as diversas manifestacións humorísticas que poidan existir, nin de facer un ensaio antropolóxico, cultural ou social sobre o que é ou non humor galego. Trátase de analizar o papel que a nosa lingua xoga nun terreo tan particular como é o do humor.

Evidentemente, o humor pode manifestarse e transmitirse de moi diversas maneiras. A través da literatura, do teatro e todas as súas manifestacións (monólogos etc.), da banda deseñada, do cinema, da televisión... E nesta última canle é na que nos imos centrar, xa que é o medio en que veño traballando durante os últimos anos, ben sexa como asesor lingüístico, ben como guionista.

Ademais doutras producións non estritamente humorísticas, colaborei en series cun importante compoñente de comedia, así como en programas exclusivamente cómicos. Cando falamos de humor e de comedia, estamos falando tamén de desenfado, de falta de seriedade, dun certo descontrol... E semella como que, no eido da lingua, hai menos límites, isto é, máis licenzas á hora de empregar mecanismos para facer rir. Evidentemente, un programa de humor non é un telexornal, aínda que ás veces teñamos dúbidas. Mais, o feito de que o humor teña ese arrecendo a informalidade, mais non nos exime de empregar o idioma correctamente.

Aínda que é moi complicado definir con claridade un tipo de lingua característica nestas producións, si que cómpre salientar que, de cando en vez, se dan casos que se

acaban convertendo en modelos. Estamos afeitos a oír xente que fala e se expresa coma algúns dos personaxes que aparecen nas series e nos programas da Galega. Cando menos, si que repiten frases ou construcións características deses personaxes. E por que acontece isto? Na miña opinión, esta circunstancia, aparentemente arbitraria ou que pode ter que ver máis con motivos artísticos e de interpretación, vén ser tamén un trazo identificativo, unha característica clara da importancia que o idioma xoga dentro do xénero humorístico. Os espectadores, os oíntes, a xente, en xeral, vense reflectidos no xeito de falar dos personaxes, senten como súas as expresións que escoitan. En definitiva, a fala que se emprega non lles é allea.

Mais, desafortunadamente, non sempre é así. En moitas ocasións, podemos comprobar como o xeito de falar de certos personaxes ou o ton expresivo da propia serie resulta alleo para o espectador. Son eses casos en que, sen saber moi ben por que, non nos identificamos co que estamos a ver. Antes dicía desafortunadamente, porque é este un feito que se vén repetindo durante os últimos anos con moita frecuencia. Agás algunhas producións en que se dan mostras de autenticidade, de frescura idiomática, de dominio do galego, considero que se está a producir unha perda considerable da expresividade que a lingua ten de seu. A cada paso, son máis frecuentes producións en que podemos escoitar calcos do español, traducións literais de expresións alleas ao galego (español, inglés etc.), construcións sintácticas propias doutras linguas... E non sei se é este un problema de dominio do idioma, de rexeitamento, de despreocupación á hora de escribir por parte dos guionistas ou doutros factores que descoñezo. O que si me parece é que é unha situación que non ten moito xeito: estase a perder grande parte da expresividade que o galego ten. E se perdemos isto, non estamos perdendo case todo? Porque unha lingua é algo máis que catro palabras bonitas, é algo máis ca axóuxere, bolboreta...

Mais sigamos polo carreiro da comedia. Para a miña idea, a ninguén se lle escapa que os xéneros televisivos norteamericanos, pasados despois ou non polo filtro español, xogaron e xogan un papel determinante na evolución do galego e da televisión en Galicia. Xéneros como a comedia de situación ou *sitcom*, a *stand-up comedy*, os *late nights* etc. exerceron unha influencia moi importante nas series e nos programas galegos de humor, nalgúns casos, ata o extremo de prescindir do particular xeito que temos os galegos de contar as cousas. E paréceme que isto é un erro, porque o galego ten mecanismos suficientes para ser empregado en calquera rexistro. É máis, non podemos esquecer que vivimos nun lugar concreto, cunha forma de ser concreta, cuns trazos culturais que nos fan diferentes doutras realidades, cunha lingua que reflicte todas esas peculiaridades nosas... E no caso dalgunhas series de humor, bótase de menos todo isto, toda a riqueza expresiva do galego, todos os recursos que posúe para

comunicar e transmitir. Cando falamos de ironía, de retranca, de dobres intencións, estamos falando de maneiras de facer humor moi propias dos galegos. E estas expresións de humor teñen o seu soporte na lingua.

Desde que, aló por 1985, naceu a Televisión de Galicia, foron moitas as producións televisivas que tiveron e teñen como eixo fundamental o humor: series de ficción, programas de humor, concursos, comedias de situación etc. Non fai falta facer agora un recordatorio de todas elas, mais seguro que nos veñen á cabeza exemplos como *Mareas Vivas*, *Pratos Combinados*, *Sitio Distinto*, aquelas primeiras experiencias de Manquiña e Morris con guiños de Chichi Campos, *O rei da comedia*, *Pepe o inglés*, *Air Galicia*, *A familia Pita*, *Somos unha potencia*, *Máxima Audiencia*, *Os Tonechos* etc. Entre todas estas producións, sería practicamente imposible atopar un modelo de lingua que servise de patrón, e xa non só no humor, senón no galego en xeral.

Mais gustárame centrarme agora nunha produción que vén formando parte da programación da Galega nos últimos anos e da que se ten falado moito, para ben e para mal. Agora imaxínade: se xuntamos, daquela maneira, un home que fala galego da Mariña lucense e unha muller que se expresa como o fan na comarca de Verín, que nos pode saír de aí? Pois poder pódennos saír moitas cousas, mais a realidade é un fillo que fala con seseo e *gheada*, ademais doutras características propias da zona de Muros. Parece un chiste, non? Pois non, son os Tonechos. Así que, se o que pretendemos é crear un modelo de lingua oral, non son eles precisamente o paradigma.

Dos Tonechos, do seu humor e da súa maneira de expresarse téñense dito moitas cousas. Tanto en foros de internet coma na prensa, puiden recoller algunhas opinións que creo que nos poden axudar a analizar este caso. Aí van algunhas:

Cada vez máis, os humoristas ou pseudo-humoristas que vemos na Televisión de Galicia, por exemplo, se parecen máis com os seus colegas espanhóis. Cada vez mais, renunciam ao noso humor tradicional, retranqueiro ou irónico, cheo de segundas intencións, galego, para caírem no humor español, mais directo e explícito (por dizermo-lo dalgunha maneira), bem diferente.

O caso dos Tonechos é de vergonha, humor vulgar e com um desprezo absoluto pola língua.

Outra opinión que me chamou moito a atención por algunha comparación que fai é esta:

E, dende logo, que quiten os Tonechos. Fomentan unha asociación implícita do galego coa paifocada e o humor máis chocalleiro (coma o de Moncho Borraxo, por exemplo) dificilmente sostíbel hoxe en día. Por moito que no pasado algún asisado comentarista d'A Nosa Terra concluíse que os Tonechos eran a quintaesencia do humor nacionalpopular, só desprezados por señoritos casteláns, imbéciles e escuros.

E, por último, outra achega, nesta caso, máis centrada no aspecto lingüístico, que é o que nos toca:

Personaxes coma os Tonechos e incluso series tipo Pratos Combinados etc. veñen confirmar o parvo que pode parecer un falando galego (cosa que no sucede si hablamos el castellano, claro). Fraco favor lle fan á nosa lingua, dende logo. Polo día, a Xunta inviste na educación dos nosos rapaces e pola noite dálles circo coma no tempo dos romanos. Na TVG temos os dous extremos, o galego aséptico dos presentadores dos telexornais e logo toda esa chabacanería.

Ben, pois, sen entrarmos agora en debates exclusivamente temáticos, sobre calidade artística, sobre o que é ou deixa de ser humor chocalleiro e pailán fronte a humor intelixente, creo que estas consideracións nos dan varias pistas para analizar o galego dos Tonechos. Pode que, como dixemos antes, non haxa unha unificación do idioma debido a que cada un fale segundo se fala na zona de que provén, ou haxa un uso, por veces esaxerado, de castelanismos. Mais, de aí a «manifestar un desprezo absoluto pola lingua», aínda queda moito. Ou acaso a fonética, os usos de construcións propiamente galegas, a fraseoloxía empregada... non forman parte da lingua? A riqueza idiomática e a autenticidade que se desprende do galego dos Tonechos non me parece precisamente que «veña confirmar o parvo que pode parecer un falando galego».

Se algunha crítica se lle pode facer, na miña opinión, ao galego que empregan estes personaxes é a lixeireza á hora de empregar castelanismos. O uso destes non ten xustificación de ningún tipo. Aínda así, gustaríame diferenciar os castelanismos, sobre todo léxicos, que se empregan por falta de atención, por despreocupación, por seren castelanismos moi presentes nos usos cotiáns, daqueles que se utilizan dun xeito máis consciente, isto é, para salientar ou darlle máis énfase ao que se está dicindo. Non é que estes segundos sexan máis perdoables, mais si que forman parte dun xeito de falar moi característico. Digamos que son trazos propios dos personaxes. É máis, aínda que sexan expresións ditas en castelán, soan a galego. E esa é a clave dos Tonechos, que soan a galego. Porque, cando se fala de castelanismos, parece que, unicamente, existen os que son de tipo léxico. E logo a fonética? Sen medo a trabucarme,

atreveríame a dicir que un dos grandes problemas do galego actual é o castelanismo fonético. Cada vez escóitanse con máis frecuencia na televisión casos e casos en que se enuncian palabras galegas con acento español: as vogais medias andan bailando pola palabra adiante e xa non se sabe se son abertas, pechadas ou neutras, os *enes* velares alveolízanse, o *xe* non queda elegante (a non ser que falemos en inglés, claro, que aí si que todo o mundo sabe dicir *She is the one*), a entoación, de Madrid e arredores, e moitos outros exemplos máis. Semella como que a ninguén lle importa, non interesa, só a catro talibáns do idioma e aos lingüistas que traballan nas series e na televisión. Meus pobres, nin que inventaran eles as abertas e as pechadas.

Sei que este comentario final foxe un pouco do que nos tivo ocupados, mais creo que é algo que non cómpre esquecer. Como non cómpre esquecer tamén a esencia dunha lingua, a súa expresividade, a súa autenticidade. Con isto non digo que haxa que rexeitar influencias foráneas, todo o contrario, mais o filtro final ten que ser o galego.

E para rematar, como dixo Castelao nunha das súas *Cousas da vida*, «que Dios vos dea humor, benditiños, e non n'os ollos!».